

Catalanisme federal al segle XIX: nacionalisme i independentisme

Pere Gabriel Sirvent, departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona

Sinopsi d'Ernesto Vilàs Galindo (CREM)

La conferència va ser presentada per Rafael Martín Manzano, secretari del Cercle de Recerques i Estudis Mogoda, que va donar raó de la voluntat del CREM d'estudiar la història del republicanisme. L'organització de l'estat espanyol en forma republicana ha estat una qüestió recurrent al llarg de la història dels darrers 200 anys i sembla que els escàndols i corrupcions de l'actual família regnant (Joan Carles I i Felip VI) tornen a posar la qüestió en la consideració social¹.

Martín Manzano va explicar, també, que la dedicació de les Jornades del 2013 al republicanisme volia retre homenatge a la Primera República espanyola, oblidada per les generacions actuals, i a la Segona República, més present als debats actuals a conseqüència del maltractament donat als seus dirigents i represaliats pel franquisme triomfant del cop d'estat del 1936. Maltractament que els responsables de redreçar el país durant els 40 anys de Transició democràtica no han estat capaços de compensar.

Un altre objectiu de les Jornades va ser, explicà Martín, recuperar les figures del republicanisme que van construir aquesta proposta al llarg del segle XIX i principis del XX, també oblidats en el debat actual. Pi i Margall, Valentí Almirall, etc. són la punta de l'iceberg d'un ampli ventall de pensadors, als quals fora bo recuperar.

Les Jornades van voler copsar l'origen d'aquest republicanisme emmarcat entre les dates de la Primera República (11 de febrer de 1873 - 29 de desembre de 1874) i la Segona República (14 d'abril de 1931 - 1 d'abril de 1939) i homenatjar els seus protagonistes i els valors d'igualtat social i política que representen. Aquesta última raó és la que ens mou a commemorar anualment el dia 14 d'abril, l'inici d'un moment d'esperança, frustrada per la violència. En el futur, apuntà Martín, caldrà encetar l'anàlisi de com es troba la idea i els seus defensors en l'actualitat.

Per posar les bases d'aquest coneixement, el Cercle de Recerques i Estudis Mogoda va convidar el professor Pere Gabriel Sirvent (Terrassa, 1945), del departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona. El treball com a historiador de Gabriel s'ha centrat en l'àmbit del pensament polític i la història social i cultural a Catalunya i Espanya. Conseqüència lògica d'aquesta especialització va ser la seva integració al Grup d'Estudis República i Democràcia (GERD). També ha estat autor de nombrosos llibres sobre la seva especialitat (*Catalanisme federal del segle XIX*, per exemple), així com col·laborador en obres col·lectives (*Nicolás Salmerón y el republicanismo parlamentario*, entre d'altres) i ha fet nombrosos articles en revistes especialitzades (*L'Avenç, Recerques, Història Social, Randa, Serra d'Or...*). Resultava del tot adient, doncs, la seva intervenció a les nostres jornades per aclarir conceptes com republicanisme, nacionalisme o federalisme.

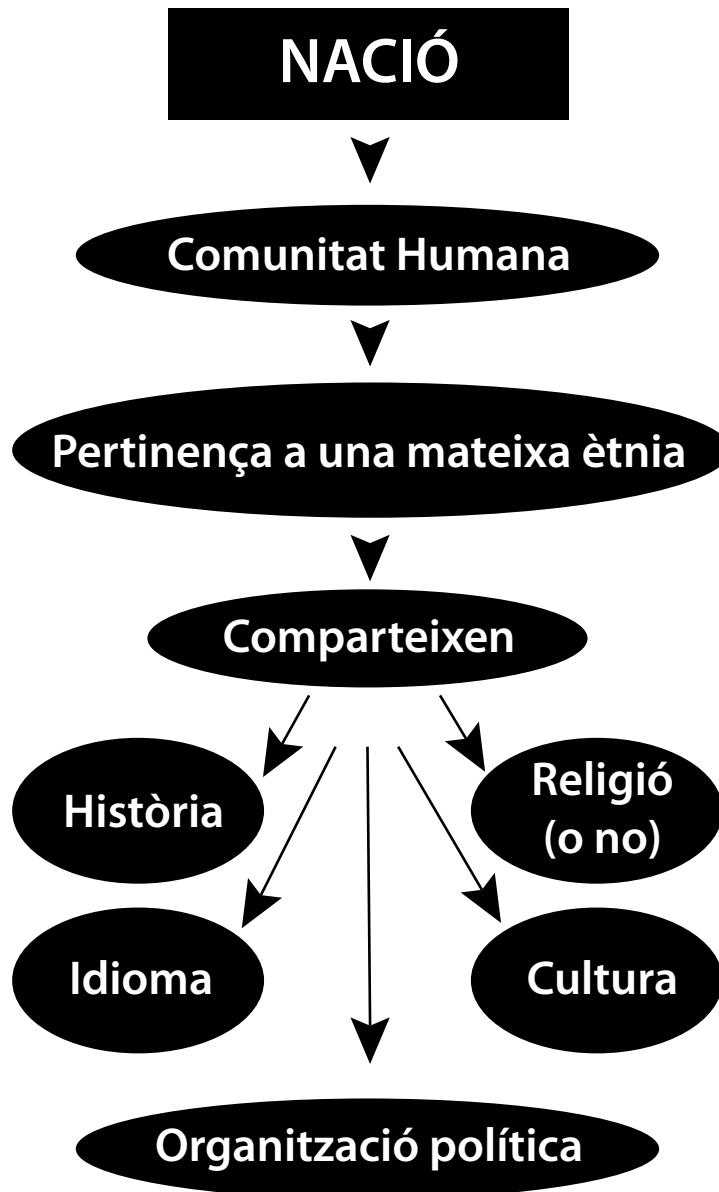
La conferència de Pere Gabriel va posar la base de coneixement teòric per, després, veure i entendre el desenvolupament sobre el terreny d'unes idees forjades al segle XIX que han estat el pilar de partits polítics de singular importància al Vallès i a Santa Perpètua de Mogoda més concretament.

Gabriel va voler iniciar el seu discurs centrant-lo en la llarga història de la relació del republicanisme federal a Catalunya i el catalanisme i el nacionalisme. Per tal de desenvolupar aquestes qüestions va voler aclarir un seguit de conceptes previs i importants.

Les grans famílies del republicanisme estatal al segle XIX

En parlar de republicanisme es pot caure en l'error de pensar que va ser un moviment homogeni. Res més distant de la realitat. Per no perdre'ns en grups i grupuscles, Gabriel va definir les tres tendències principals, les tres maneres de ser republicans, de viure la cultura republicana al segle XIX:

1. El **Partit Progressista** va ser a l'arrel del primer gran bloc. El defineix com el republicanisme socialment conservador i molt lligat a la burgesia. Va néixer dels grups liberals que tan sols volien corregir els efectes d'unes

El Nacionalisme va convertir-se en un profund desig popular que les fronteres dels seus països coincidissin amb els límits de la seva comunitat històrica nacional i no amb les fronteres artificials creades pels drets hereditaris dels monarques.

monarquies autoritàries. La seva figura cabdal va ser Joan Prim i Prats (1814-1870). Ell, encara amb un Partit Progressista monàrquic, va jugar la carta d'una monarquia constitucional i liberal amb Amadeu de Savoia (1845-1890), en substitució de l'autoritarisme borbònic.

Fracassat en el seu intent, el pas cap al republicanisme el feu Manuel Ruiz Zorrilla (1833-1895). De la mateixa arrel sorgiria, a cavall dels segles XIX i XX, el Partit Republicà Radical d'Alejandro Lerroux Garcia (1864-1949). Ruiz Zorrilla i Lerroux utilitzaren un verb populista d'aparença revolucionària, farcit de grolleries més pròpies del típic llenguatge casernari i masclista. Els seus abrandats discursos amagaven, però, un posicionament bàsicament conservador en les qüestions socials o la territorial, entre d'altres.

2. La família **organicista o institucionista** és la segona definida per Gabriel, plena d'intel·lectuals, professors liberals de l'entorn de Madrid i vinculats al món universitari. Emilio Castelar Ripoll (1832-1899) o Francisco Giner de los Ríos (1839-1915), membres destacats del moviment, van perdre les seves càtedres universitàries com a conseqüència de la repressió estatal. Com a refugi de l'ensenyament del seu pensament, van crear la Institución Libre de Enseñanza (1876-1939), d'aquí el terme *institucionista* per definir-los. Nicolás Salmerón Alonso (1839-1908) va ser un dels fundadors de l'ILE i clau dins del grup de republicanisme organicista o institucionista.

La base del seu plantejament es trobava a la seva idea organicista de la societat. És a dir, va esclarir Gabriel, la societat és com un cos humà i cada "òrgan" té una funció. Si parlem de la qüestió social, cada cos té una tasca. Els empresaris, una; els treballadors, una altra; i els intel·lectuals, els professors... cadascú des del seu espai col·labora en la tasca comuna per fer avançar la societat.

La translació a l'àmbit polític i territorial es comporta de la mateixa manera. Cada "òrgan" d'Espanya desenvolupa una funció, tots junts fem Espanya i tots som necessaris. Així, doncs, Espanya és una, evidentment, amb òrgans diferents però única.

3. El **republicanisme federal** va ser el grup majoritari al llarg del segle XIX. Els federals van ser els representants de l'esquerra política i social del republicanisme. El programa del Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF) va ser el més avançat socialment. Com a exemple, explicà Gabriel, el seu líder i teòric, Francesc Pi i Margall (1824-1901), va demanar l'ingrés del PRDF a la Segona Internacional en considerar-se socialdemòcrates.

Dues són les peces clau per entendre el seu tarannà:

1. Tota societat ha de construir-se de baix a dalt. Per tant, cada entitat bàsica ha d'estar construïda des del consens anterior. Així, a partir del consens municipal es construirà la comarca, a partir del consens comarcal, la diputació, etc.

2. Pi i Maragall creia que igual que la burgesia havia tingut el seu règim en la monarquia constitucional, la república federal havia de ser el règim dels sectors populars. El món més just constituït pels sectors populars tindria com a forma política la república federal.

Sobre el concepte de nació

Des del món acadèmic es contemplen dues maneres de definir què és una nació i així ho recullen els llibres de text: el nacionalisme romàntic o alemany i el nacionalisme il·lustrat o francès.

1. **Nacionalisme romàntic o alemany.** Posa l'accent en la història, la tradició, l'ètnia (entesa com a cultura acumulada, no de base biològica). És a dir, destaca l'esperit del poble. El poble alemany, al marge de tenir o no estat propi, té una identitat nacional perquè té un esperit nacional en tot el seu àmbit cultural i lingüístic. És l'essència del poble el que defineix la nació (d'aquí l'apel·latiu d'essencialista).

A casa nostra, per exemple, un català ho és perquè ha nascut a Catalunya i porta dins aquesta tradició cultural, lingüística, etc. És així encara que no vulgui ser català. Pot traïr el seu poble (català, alemany o qualsevol altre) però continuarà pertanyent al seu poble de naixença.

Per tant, la nació està vinculada amb la identitat cultural i ètnica, prèvia inclús a la voluntat de pertinença.

2. **Nacionalisme il·lustrat o a la francesa.** La nació no es defineix per la tradició històrica, cultural, etc., sinó per la voluntat de ser. En fer la revolució francesa, com després la constitució dels Estats Units, van decidir que la nació, formada pel conjunt dels ciutadans francesos, afirmava els seus drets. Ets de nacionalitat francesa en la mesura que reafirmes els teus drets com a ciutadà.

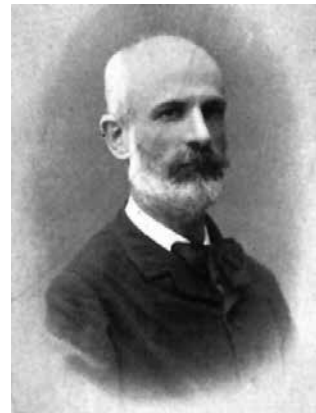
1

2

3

4

5

6

Joan Prim i Prats (1); Manuel Ruiz Zorrilla (2); Amadeu de Savoia (3); Francisco Giner de los Rios (4); Emilio Castelar y Ripoll (5) i Alejandro Lerroux Garcia (6). Aquests són els rostres d'alguns dels principals actors del món polític al segle XIX. Fons: Wiquipedia Commons.

En el cas il·lustrat, doncs, la nació queda vinculada a la voluntat política i als conceptes de ciutadania i igualtat legal. La nació es fonamenta en els drets compartits que queden garantits per unes institucions compartides.

A Catalunya es pot parlar d'una tercera via promoguda per Giuseppe Mazzini (1805-1872), impulsor intel·lectual de la reunificació italiana. Considerava que per a l'existència d'una nació havien de concórrer alhora les característiques assenyalades pel nacionalisme il·lustrat i el romàntic. Cal l'existència d'una cultura i llengües comunes sumada a una voluntat política d'afirmació democràtica com a nació. Aquesta va ser l'opció del catalanisme progressista del segle XIX.

El catalanisme conservador del segle XIX va moure's còmode dins del model romàntic de nació. És per això que demanà la conservació d'institucions més tradicionals com gremis o el sufragi per estaments.

Expressions del federalisme nacionalista al segle XIX

Pere Gabriel va desenvolupar aquest apartat a partir dels personatges clau d'aquest corrent: Tomàs Bertran i Soler (1791-1859), Joan Baptista Guardiola (?) i el jove Francesc Pi i Margall (1824-1901).

Bertran i Soler va centrar la seva actuació al llarg de la primera meitat del segle XIX i va ser un dels pioners de la idea federalista per a Espanya. Gabriel explicà la seva teoria sobre la impossibilitat d'evolució progressista d'Espanya per culpa del control que "el gremi dels rapats" feia sobre el país: ordes religioses, Inquisició, militars... les velles forces absolutistes, resumint. La qüestió la desenvolupà en la seva obra titulada *Cuchilladas en la capilla de fray Gerundio* (1858).

La seva actitud responia a la coincidència en el temps amb l'inici de la construcció d'una història nacional espanyola de la mà de Modesto Lafuente Zamalloa (1806-1866). Va ser l'autor de la primera *Historia General de España* (1850-1867). Reeditada, ampliada i revisada en diverses ocasions fins a principis del segle XX, és considerada una obra paradigmàtica de la historiografia liberal espanyola del vuit-cents, ja que va dur a terme la primera història d'una Espanya concebuda com a nació unitària des de temps immemorials, és a dir, des del període romà. Apuntà Gabriel que també era una explicació amarada de catolicisme militant. La seva història general va suposar la superació definitiva de l'antiga història de Juan de Mariana de 1600 i, per la seva gran difusió, va contribuir activament a l'extensió d'una consciència nacional espanyola. Ofereix una visió de la història d'Espanya providencialista, unida i cristiana des dels seus orígens, recolzada sempre per la providència.

Lafuente va ser també conegut pel setmanari polític i satíric fundat per ell a Lleó, *Fray Gerundio*, que va perviure amb gran èxit entre 1837 i 1842. Posteriorment va ressorgir en diferents èpoques, amb menys sort, fins a desaparèixer el 1849. Com èmuls del Quixot i Sancho Panza, Fray Gerundio (frare exclaustrat per la desamortització de Mendizabal exercint de periodista per a sobreviure) i el seu ajudant llec, Pelegrín Tirabeque, satiritzaven sobre la societat del seu temps.

L'obra de Bertran *Cuchilladas en la capilla de fray Gerundio* va ser una negació dels postulats de Lafuente. Discrepà de la idea de construir Espanya emmirallant-se en Castella i, a partir d'aquí, nega que Espanya sigui una nació. Com a mostra, Gabriel cità un paràgraf de Bertran adreçant-se a Lafuente: "Reúna usted un catalán, un andaluz, un gallego y un pasiego y díganos, francamente, si dichos hombres han sido formados para componer una sola familia o, como usted quiere, una sola nación. Esto será el resultado del progreso, cuando los pueblos consigan abolir odiosas jerarquías y establecer entre los hombres la igualdad de derechos i deberes sin que para ello sea necesario recurrir a la providencia."

És a dir, Espanya no és una nació, en tot cas pot arribar a ser-ho si hi ha una afirmació democràtica de llibertat i una evolució progressista dels diversos pobles de la península.

Joan Baptista Guardiola va ser catedràtic d'institut, d'economia política, a Santander. Coneixedor de l'idioma francès, estudià Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) i participà de la divulgació del seu ideari a l'Estat. A parer de Pere Gabriel, desenvolupà una teoria més fonamentada.

Guardiola plantejava que Espanya, o qualsevol altre país, havia d'aconseguir equilibrar la situació dels diversos grups socials si volia, realment, ser un estat democràtic. Calia, deia, construir un federalisme que partís d'un pacte que establís unes relacions intergrupals més justes, sense pretendre superar la divisió entre persones o territoris. No cal que siguem tots iguals, calen unes relacions adients si guem com si guem cadascú.

NACIONALISME IL·LUSTRAT O FRANCÈS

Emmanuel-Joseph Sieyès (1748-1836): La nació és un “cos d’associats que viuen sota una llei comuna i representats pel mateix poder legislatiu”. Afegí Sieyès que calia també “la voluntat col·lectiva d’existir com a poble sobirà”. En conseqüència, “la nació està formada per ciutadans, és a dir, d’individus que tenen la voluntat de viure junts [sota una mateixa llei] i situats en peu d’igualtat”.

En conseqüència, la nació està vinculada a la voluntat política, al concepte de ciutadania i a la igualtat legal. Per a Sieyès la nació es fonamenta en drets garantits per institucions compartides.

NACIONALISME ROMÀNTIC O ALEMANY

Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759-1805): “[...] l’alemany té intimitat amb l’esperit de l’Univers. Per a ell està destinat el més enlairat. [...] Ell és l’escollit per l’esperit del món, durant la lluita del temps, per treballar en l’eterna construcció de la formació humana.” Fragment del seu poema *Deutsche Grösse*.

Johann Gottlieb Fichte (1762-1814). “Tots els que parlen un mateix idioma [...] es troben units entre si per un cúmul de llaços invisibles [...] de manera que els homes no formen una nació perquè visquin en un costat o altre d’una serralada de muntanyes o d’un riu, sinó que viuen junts [...] perquè primitivament, i en virtut de lleis naturals d’ordre superior, formaven ja un poble.

Així, la nació alemanya, gràcies a posseir un idioma i una manera de pensar comunes, es trobava suficientment unida i es distingia amb claredat dels altres pobles de la vella Europa.” *Dins del Discurs a la Nació Alemanya* (1807).

Schiller i Fichte, per tant, vinculen l’existència de la Nació amb la identitat cultural i ètnica prèvia a la voluntat.

Fons: *Wikipedia Commons* (imatges).

La seva postura respecte a Espanya la resumeix la següent cita que aportà Gabriel. “Que la raza española no es sólo una, que el idioma de España no es uno sólo, que el clima no es uno sólo, que la historia no es sólo una... esto es, que en España los elementos constitutivos de su personalidad nacional no son uniformes sino variados y que, por consiguiente, no hay en ella un sólo pueblo, una sola nacionalidad sino varios pueblos, varias nacionalidades, que España no es, en el riguroso i buen sentido de la palabra, una sola nación, sino un haz de naciones (1855).”

Bertran i Guardiola són representatius d'una primera idea de federalisme. Per tenir unes relacions equitatives entre grups i territoris, no de domini, cal una definició d'Espanya com a estat plurinacional.

A **Francesc Pi i Margall**, a la seva etapa de joventut, cal emmarcar-lo en aquest context. *La reacció i la revolució* (1854) va ser un dels primers texts de Pi i Margall on realitza una de les seves més importants aportacions. En aquest moment no estava tan preocupat per l'organització territorial de l'Estat com de l'organització social. Pi i Margall va ser el primer a plantejar el federalisme no com una sortida a la situació política de l'Estat liberal que es volia construir, sinó com una fórmula per resoldre les injustícies socials. Com Guardiola, considerava que si la idea era conservar la sobirania dels individus, l'afirmació de la persona, no es podia fer imposant-se a aquesta persona. Considerava que el federalisme era l'única via per aconseguir una vertebració de la societat justa, sense imposicions d'uns sobre els altres.

Segons Gabriel, aquest període del pensament català va tenir una segona vida des de posicions anarquistes. *La reacció i la revolució* va tenir un impacte relatiu a la societat del seu moment. Després de dues edicions va passar a romandre a l'armari de la història. Tot just proclamada la Segona República (1931), l'obra tornà amb força de la mà de la revista *Blanca*, publicació cabdal de l'anarquisme català dirigida per Joan Montseny (Federico Urales) i Teresa Mañé (Soledad Gustavo), pares de Frederica Montseny. Ells reeditaren l'obra com un text anarquista, amb una introducció de Frederica justificant-lo.

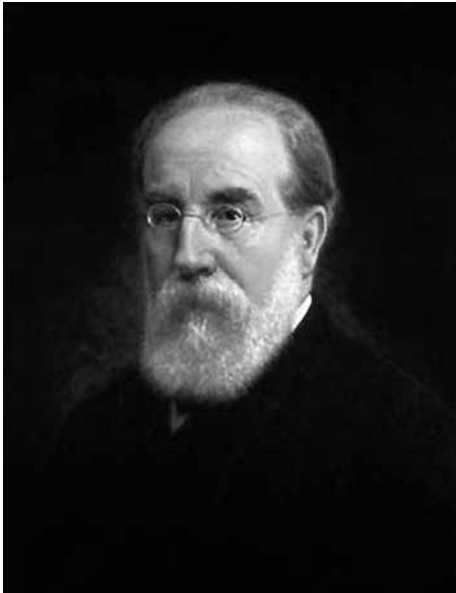
Una lectura del federalisme pimargallià a finals del segle XIX

Els darrers anys del segle XIX alguns sectors del nacionalisme català començaren a acusar la idea del republicanisme federal de Pi i Margall de ser abstracte, d'ignorar la història. Pot considerar-se, a parer de Gabriel, una interpretació interessada provinent de la dreta per tal de menysvalorar les teories pimargallianes. Lluís Duran i Ventosa (1870-1954) amb *Regionalisme i federalisme* (1906) i Enric Prat de la Riba i Sarrà (1870-1917) amb *Las nacionalidades* (1906) van ser alguns dels detractors de Pi i Margall. Aquests sectors, explicà Pere Gabriel, consideraven els federalistes com uns grups benintencionats i preocupats pel fet català però que no van saber copsar el fons de la qüestió. Mostra de la seva confusió, deien, eren les teories de Pi i Margall. Tot i reconèixer el mèrit de diagnosticar la manca de solucions vàlides des de Madrid, no van saber veure l'esperit català, la nació catalana en un sentit essencialista. Per al conservadorisme català Pi i Margall no té present la història viva dels pobles, és un digne representant del nacionalisme il·lustrat francès.

Duran i Ventosa, Prat de la Riba i Francesc Cambó i Batlle (1876-1947) van ser els fundadors de la Lliga Regionalista a inicis del segle XX i necessitaven menystenir el cos ideològic de l'esquerra. Més si considerem que la figura de Francesc Pi i Margall era objecte de veritable veneració per les classes populars a l'època. A finals del XIX Pi ja era un home gran i les seves visites eren seguides per gernacions de persones; els ateneus, casinos o qualsevol local de l'esquerra tenien el seu bust o un retrat. Tothom el respectava com l'home honest, era la imatge de l'esquerra insubornable. D'aquí la necessitat de desqualificar la seva figura i la seva obra.

Des del punt de vista de Pere Gabriel, aquestes acusacions no s'ajustaven a la veritat. Pi i Margall no qüestionava el fet que Catalunya és una nació. Ell mateix presidia els Jocs Florals a Catalunya, a València, etc. i si anava a Galícia feia declaracions galleguistes sense complexos. Per a ell, però, aquest no era l'element central de vertebració de la societat, ho és el progrés social. Creu que el seu esquema federal pot integrar la plurinacionalitat de l'Estat. Aquesta constatació la fa des del principi del seu activisme i la manté fins al final. Tant és així que tot el republicanisme catalanista del segle XX pot fer una lectura catalanista dels textos de Pi i Margall, segons Gabriel. Gabriel Alomar Villalonga (1873-1941), Antoni Rovira i Virgili (1882-1949) i d'altres així ho van fer. Pi i Margall sols demanava que el nacionalisme fos d'afirmació democràtica, no essencialista, conservador i tradicionalista. Aquesta era el que el separava de Prat de la Riba i els seus seguidors.

Com a mostra de la posició pimargalliana, Gabriel cita un text de *Las nacionalidades* (1882): “Ni es tampoco cierto que sean las naciones obra de la naturaleza. Se unen pueblos de diferente lengua y diferente raza y se dividen

7

8

9

Francesc Pi i Margall (7) i Nicolás Salmerón Alonso (8); Caricatura publicada a La Flaca (3/03/1873) (9), on republicans unionistes, amb barret de copa, i federalistes, amb barretina catalana, es disputaven l'hegemonia del republicanisme a l'Estat. La Flaca va ser una revista liberal i anticarlista publicada a Barcelona entre el 1869 i el 1876. Revista satírica de tendència republicana federal, va distribuir-se en castellà a tot l'Estat, a ultramar, França i Itàlia. Fons: Wiquipedia Commons.

los de una misma lengua y una misma raza. Viven juntos pueblos que se rigen por diversas leyes y separados pueblos que obedecen unos mismos códigos [Estat i Nació no sembla que tinguin la mateixa naturalesa]. El pacto es el espontáneo y solemne consentimiento de más o menos provincias o estados a confederarse para todos los fines comunes bajo condiciones que estipula una Constitución.”

Pi i Margall va defensar el dret dels pobles a l'autodeterminació, tant a Cuba durant la seva lluita anticolonial, com a Catalunya. Cubans i catalans havien de poder decidir què volien ser.

“Bajo el punto de vista humano, no son las naciones [Estat en idioma decimonònic] sino informes mezclas de extrañas gentes, los españoles, ¿pertenece todos acaso a la misma raza?, ¿hablamos la misma lengua?, ¿nos regimos por las mismas costumbres?, ¿formamos siempre parte de España?, ¿diferimos los unos de los otros de lo que diferimos de los franceses?, ¿son más reales i homogéneas las regiones?”

Los catalanes, por ejemplo, somos de una misma raza, hablamos una misma lengua, tenemos fundadas en unas mismas bases la propiedad y la familia, nos exaltamos al calor de los mismos recuerdos, vivimos común vida tanto en la poesía como en la industria i el arte. Por esa razón no ha muerto aún el espíritu regional en Barcelona, por eso vemos erigidas aun las regiones como Estados. No sólo en republicanos como en las de Suiza y los Estados Unidos, sino también en imperios como en los de Alemania y Austria”.

Josep Maria Vallès i Ribot (1849-1911) va ser una altra de les figures destacades del món republicà federal. Fou el cap del Partit Republicà Federal a Catalunya després del 1881. Va encapçalar la majoria del partit que sustentava una proposta, com a mínim, confederal. Pere Gabriel va destacar dos èxits importants de la seva gestió.

1. La celebració del Congrés del Partit Republicà Democràtic Federal el 1883. En aquesta trobada congressual sorgiren importants aportacions. Per primera vegada un partit, a Catalunya, tenia una estructura orgànica d'àmbit català, no barcelonina; s'organitzava per comarques i no era d'obediència estatal.

Al Congrés del PRDF es llançà una proposta de Constitució de l'Estat Català. El text, a parer de Pere Gabriel, va ser el més avançat socialment, políticament i nacionalment fins a l'arribada de la Constitució separatista proposada per Francesc Macià i Llussà (1859-1933) a l'Havana, el 1928.

Per exemple, establia que l'estat català tindria atribucions sobre tots els àmbits de govern, excepte sobre els que cedís explícitament a l'Estat. Ho havia de cedir Catalunya, no era una concessió de l'autoritat central. És més, tot el que no se cedís explícitament, era competència exclusiva de Catalunya.

També va ser el primer text constitucional redactat a l'Estat espanyol que acceptava i defensava el dret a vot femení. Amb alguna limitació, això sí. A les dones se'ls demanava uns mínims coneixements culturals que no eren requerits als homes.

Vallès i Ribot també va patir certes limitacions, com haver de pactar amb sectors locals o comarcals, però l'important va ser que generà un moviment català.

2. La rebuda multitudinària a Pi i Margall el 1888. Molts van ser els polítics de Madrid que visitaren l'Exposició Universal de Barcelona d'aquell any. Pocs, però, van rebre un bany de masses com el vell dirigent republicà. Es calcula que van ser més de 30.000 persones les que el varen anar a rebre a Montjuïc. Es van desplaçar en tramvia, carros o a peu des de tots els racons del país. Les diferents agrupacions van anar amb els seus estendards i banderes i tots els dirigents van disposar de temps per saludar personalment Pi i Margall. Va ser tota una demostració d'organització i de presència efectiva al país.

L'èxit del Congrés i de la visita de Pi i Margall el 1888 van significar un gran impacte per al món republicà en general. Tant, que una de les conseqüències generalitzades va ser la creació de bona part de la simbologia catalanista, vigent encara en aquell moment. No vol dir que no es reformulés i adaptés posteriorment a les diferents tendències però el pes dels símbols republicans federals és majoritari.

Pere Gabriel va posar exemples. Conrad Roure Bofill (1841-1928) va escriure a *El Federal*, l'òrgan oficial del partit, tot un col·leccionable explicant els fets del 1714. Van ser els primers. Això quan s'havia fet la primera

10

11

12

Caricatura obra de Tomàs Padró (1840-1877) apareguda el 1873 a la revista satírica *La Flaca* (10). Representa sarcàsticament una Primera República on Pi i Margall és desbordat pel federalisme, representat per figures infantils abillades amb els diferents vestits regionals, alhora que Salmerón intenta posar ordre instruint els alumnes.

Restaurada la monarquia, Josep Maria Vallès i Ribot (11) i Valentí Almirall i Llozer (12) (entre d'altres) van intentar donar un nou impuls al partit republicà federal, i el més important, refer els postulats polítics.

Fons: *Wikipedia Commons*, *Fototeca*.

manifestació de l'11 de Setembre, amb un èxit escàs. La primera commemoració dels fets de l'11 de Setembre de 1714 va produir-se el 1886 i el 1894 va ser la primera vegada que es va fer l'ofrena floral al monument a Rafael Casanova, erigit el 1888. Seva és també la introducció de la imatgeria dels herois catalans: Pau Claris, el general Moragues, Villarroel...

També van llençar un concurs per fer un himne català que el va guanyar el 1899 el tipògraf anarquista Emili Guanyavents i Jané (1860-1941), també conegut com a Emili Guanyabéns. Seva és la lletra que musicà en Francesc Alió (1862-1908).

La contra a la gestió de Vallès i Ribot. Per poder desenvolupar el projecte sorgit del Congrés de 1883 calia convèncer el partit federal espanyol. No va poder. A la mort de Pi i Margall (1901) va manifestar el seu sentiment de fracàs en considerar els poders centrals com gens receptius. En conclusió, Vallès i Ribot decideix impulsar una línia de catalanisme republicà federal que culminarà, anys després, amb el sorgiment d'Esquerra Republicana de Catalunya el 1931.

Altres pensadors del republicanisme federal que cal anomenar són Narcís Roca i Farreras i Valentí Almirall i Llozer.

Josep-Narcís Roca i Farreras (1834-1891), un altre dels teòrics del catalanisme republicà federal, a causa d'algun dels seus articles va ser empresonat en dues ocasions. La primera vegada, pel text *Dos procediments per a l'emancipació* (1878) fou acusat de "delito de rebelión por medio de la imprenta".

Segons Gabriel va ser un pensador considerat per alguns com l'antecedent de l'independentisme a Catalunya. Matisa, però, aquesta afirmació tot admetent que Roca participava en la definició de nació per a Catalunya, com Vallès i Ribot. Per tant, si Catalunya era una nació, tenia dret a constituir un estat propi. A l'hora de la veritat, però, Roca també va cercar solucions pràctiques per tirar endavant l'afirmació d'aquesta nacionalitat, i va proposar el que podria dir-se l'estratègia espanyola: Catalunya no podrà afirmar-se com a nació si el conjunt dels pobles d'Espanya no lluiten junts per assolir la llibertat i l'organització federal.

Valentí Almirall i Llozer (1841-1904). Pere Gabriel estableix tres etapes en l'elaboració del seu pensament:

1. Es caracteritza per cert conservadorisme. Creia que la solució dels problemes socials i polítics havien de venir del desenvolupament econòmic liderat per la burgesia. La modernització econòmica implicaria trencar l'estat unitari.

2. Constata que l'estat federal a Espanya no és ben rebut, l'estratègia espanyola no funciona. Aleshores forjà la idea de l'Estat compost. La monarquia (o la república, tant li fa) podia organitzar-se per dues, tres o diverses peces amb capacitat de pacte igualitari, a l'estil de l'imperi hongarès o de Suïssa.

3. Finalment, liderà un moviment catalanista més transversal, on postulà la incorporació al catalanisme de moviments burgesos destacats.

Repassat aquest conjunt de conceptes i personalitats a l'entorn del republicanisme federal, Pere Gabriel va donar per tancada la seva intervenció i va convidar el públic a intervenir. Per força una síntesi de tants anys i fenòmens complexos havia de deixar moltes qüestions a aclarir.

Torn de paraules

Joan Esculies: Creus que hi ha en tot aquest procés una confusió pel que fa als conceptes de federalisme i confederalisme? Quan parlem del separatisme a començament del segle xx, quan parles de Vallès i Ribot, de l'Estat compost d'Almirall, pot apreciar-se com moltes vegades els catalanistes parlen de federalisme quan realment estan pensant en confederalisme. Com que ells no ho concreten, es genera un problema a l'hora d'estudiar-los.

Pere Gabriel: Aquesta qüestió és molt antiga... cal aclarir un parell de nocions prèvies:

1. Si parlem d'una organització en què les parts cedeixen part de la seva sobirania però la sobirania està en les parts (en llenguatge modern, no en el del segle xix), això és confederalisme. Per exemple, la proposta republicana

federal del 1883 en termes actuals seria considerada com a confederal. Catalunya s'autoorganitza i, eventualment, pacta amb altres entitats espanyoles i conformen una realitat.

2. El problema rau en el fet que el terme *federalisme* amaga velles discussions. La primera versió del federalisme provinent del segle s. XVIII tan sols cerca frenar l'expansió de l'absolutisme d'estat i era conservador i tradicionalista. Sols volen tornar a la situació anterior al 1716.

Posteriorment neix un federalisme no conservador, és democràtic i sorgit de les revolucions liberals del 1848. Planteja que la identitat dels pobles ha de ser respectada, per tant no pot ser sotmès a cap Estat. El nacionalisme va convertir-se en un profund desig popular que les fronteres dels seus països coincidissin amb els límits de la seva comunitat històrica nacional i no amb les fronteres artificials creades pels drets hereditaris dels monarques. Partint de l'afirmació democràtica individual, es reclamen altres drets: individuals, polítics, sufragi universal, etc.

La qüestió girà un grau quan Pi i Margall processà un federalisme d'origen proudhonià. No era sols una fórmula d'organització estatal sinó un model de vertebració social.

El prestigi del federalisme va viure un sotrac durant la Primera República en enfrontar dues formes constructives. Fem l'estat començant des de baix o ho fem des de dalt?

El federalisme pimargallià, amb el suport explícit d'Almirall, volia crear un estat espanyol des de baix. Primer calia constituir l'estat català, el valencià, el gallec, l'andalús... tots plegats havien de reunir-se (no necessàriament a Madrid), debatre i elaborar una constitució federal en la qual no hi ha poder central. Allò que han acordat cedir les parts conforme el poder federal.

El 1873 esclatà el moviment cantonalista. Aquest, segons Gabriel, no era separatista, va ser més aviat un intent radical d'estructurar Espanya des de baix. La Diputació de Barcelona, en mans dels federals, proclamaren l'Estat Català i forcen la intervenció de Pi i Margall i Estanislau Figueres, integrants del govern. Els republicanismes progressistes, organicistes o unionistes no volen sentir a parlar d'aquest procediment. S'imposa el model Ruiz Zorrilla. Cal fer unes eleccions estatals de les quals surt un parlament que es reuneix a Madrid i, aquí, elaborem una constitució federal. Són els representants del conjunt els que decideixen quines atribucions pot tenir Catalunya, Andalusia, el País Basc, etc. Tot el contrari del que proposaven Pi i Margall i Almirall.

Tornant a la pregunta inicial, què definim actualment com confederació? Més aviat el que proposaven Pi i Margall i Almirall.

Roger Ballester: Així doncs, l'independentisme prové del fracàs del federalisme?

Pere Gabriel: Al segle XIX, l'independentisme com a moviment no existeix o és molt feble. Però els moments de replegament en postures assimilables a la independentista neixen del fracàs de proves de caire federal. El primer va ser Almirall, que va anar a Madrid a defensar l'estructura federal. Posteriorment serà Vallès i Ribot, qui anirà a convèncer els republicans de la Meseta. Tots dos (i d'altres) van arribar a la conclusió que no hi havia res a fer. D'aquí el sorgiment de la idea del catalanisme progressista per oposar-se al conservador. La idea era lluitar per aconseguir la llibertat dels pobles, dels ciutadans i, aconseguit l'objectiu, veure com posar-se d'acord.

L'independentisme és un fenomen de l'últim terç del segle XX. Macià o Companys no eren pas independentistes, ells proclamaren la Confederació de Pobles Ibèrics i l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola. No volien marxar d'Espanya.

El triomf a principis del segle XX del catalanisme conservador amb la Lliga Regionalista i la Mancomunitat ha enfosquit el fet que el catalanisme progressista del segle XIX va ser l'inici del moviment, un moviment catalanista voluntariosament d'esquerres.

Pere Gabriel resumeix la idea força del seu discurs: el republicanisme federal va ser majoritari al moviment al llarg del segle XIX, a partir de les dècades finals del segle el republicanisme unionista s'imposa. En aquests anys la Restauració borbònica permet reforçar les estructures de l'estat, i aquest ha d'enfrontar-se a importants reptes

com l'econòmic, posar fi a les guerres carlistes, les insurreccions revolucionàries, la pèrdua de les colònies de Cuba i Filipines... Per posar fil a l'agulla sembla que “el cor i el cervell havien de ser a la Meseta”, com va dir Nicolás Salmerón (i molts més intel·lectuals i polítics espanyols posteriorment).

NOTES

1 Nota del transcriptor: l'any 2013, data de la conferència, els escàndols s'intuïen però no havien esclatat a la llum pública. És per això que hem considerat bo actualitzar la frase en el moment de preparar l'edició del text, juny del 2020. Per saber més dels negocis dubtosos de la nissaga dels Borbons trobareu una síntesi periodística al número 219 de la revista *Sàpiens*, del juny de 2020.

2 La Segona Internacional va ser una organització creada el 1889 i integrada pels partits socialistes i laboristes per coordinar les seves accions. D'ells va sorgir la declaració de l'1 de maig com a Dia Internacional dels Treballadors (1889) i el 8 de març com Dia Internacional de la Dona Treballadora (1910).